

У цэлым у крытыцы У. Самойла выявіўся як удумлівы, дасведчаны прафесіянал з вялікай верай у літаратуру, арыгінальнай філасофіяй і нестандартнымі падыходамі.

Літаратура

1. Александрович, С. Уладзімір Самойла – даследчык паэзіі Янкі Купалы / С. Александрович // Польша. – 1982. – № 1. – С. 201–207.
2. Калининвич, Н. Как дань глубокого уважения... / Н. Калининвич // Нёман. – 1979. – № 11. – С. 153–159.
3. Конан, У. Прарок у сваёй Айчыне / У. Конан // Выбранае / У. Самойла ; уклад., падрыхтоўка тэкстаў, уступ. слова, агульнае рэдагаванне Н. Гардзіенкі, Л. Юрэвіча ; камент. Н. Гардзіенкі, А. Пашкевіча, Л. Юрэвіча. – Мінск : Кнігазбор, 2017. – С. 8–36.
4. Самойла, У. Выбранае / У. Самойла ; уклад., падрыхтоўка тэкстаў, уступ. слова, агульнае рэдагаванне Н. Гардзіенкі, Л. Юрэвіча ; камент. Н. Гардзіенкі, А. Пашкевіча, Л. Юрэвіча. – Мінск : Кнігазбор, 2017. – 288 с.
5. Самойло, В. Александр Блок / В. Самойло // Туманы. – 1909. – С. 40–66.

М.В. Кірчанаў (Варонеж)

ТОПАС РУХУ ЯК ПАСТАЯННАГА ВЯРТАННЯ Ў ПРОЗЕ РУСКАГА І БЕЛАРУСКАГА ПОСТМАДЭРНІЗМУ (на прыкладзе тэкстаў Уладзіміра Шарова і Віктара Марціновіча)

Канстатацыі факта, што сучасныя еўрапейскія літаратуры актуалізуюць крызіс ідэнтычнасці нацый як праектаў эпохі мадэрну паспелі стаць агульным месцам як у сучаснай літаратурнай крытыцы, так і ў акадэмічнай гістарыяграфіі. У сітуацыі метадалагічнага плюралізму і адначасовага суіснавання некалькіх метадалагічных моў апісання і напісання гісторыі літаратур, вельмі складана вызначыць ролю і месца ў сучаснай прозе двух аўтараў – Уладзіміра Шарова (Владимир Шаров, 1952 – 2018) [1] і Віктара Марціновіча (1977) [15], тэксты якіх аўтар аналізуе ў гэтым артыкуле ў кантэкстах вобразаў і матываў падарожжа як вяртання.

Уладзімір Шароў прыйшоў у рускую літаратуру ў пачатку 1990-х, Віктар Марціновіч належыць да іншага літаратурнага пакалення беларускай прозы, але абодва аўтары практычна адразу заявілі пра сябе як эксперыментатары не толькі з тэкстам, але і з такім умоўным жанрам, як нацыянальная гісторыя – і руская, і беларуская літаратуры атрымалі ў спадчыну калектыўныя ўяўленні пра мінулае ад эпохі мадэрну, калі нацыяналізм і нацыя сталі ўніверсальнымі героямі гісторыі.

Гісторыкі па адукацыі, Уладзімір Шароў і Віктар Марціновіч, не абмежавалі сябе нейкімі фармальнымі забаронамі, фактычна ператварыўшы гісторыю ў калектыўнага героя прозы [2; 3; 11; 12]. Абодва аўтары ў сваіх тэкстах прапануюць такія наратывы, якія ў даследчай

літаратуры вызначаюцца як постмадэрнісцкія [14; 16; 17]. Гісторыя ў тэкстах рускага і беларускага інтэлектуалаў фігуруе як канструкт, Топас шляху і сталага (але практычна заўсёды бессэнсоўнага) руху, падарожжа або падарожжа-вяртанне з мінулага ў сучаснасць, з умоўнай сучаснасці ў гісторыю належаць да ліку цэнтральных у прозе гэтых двух аўтараў. Проза гэтых аўтараў можа быць умоўна вызначана як *frontier prose* – рухомая і зыбкая мяжа паміж стылямі, тэкстамі, гіпертэкстамі, мэтатэкстамі, гістарычнымі эпохамі і культурнымі ідэнтычнасцямі. З фармальнага пункту гледжання тэксты гэтых аўтараў вельмі розныя, але В. Марціновіч [4; 5], як і У. Шароў [8; 9], які пісаў пра рускую інтэлігенцыю для рускай інтэлігенцыі, піша пра беларусаў для беларускіх інтэлектуалаў.

Раман Уладзіміра Шарова «Вяртанне ў Егіпет» [9] – адна са спроб аўтара асэнсаваць рускую гісторыю, але праз гісторыю рускай літаратуры, дакладней – праз яе альтэрнатыўную версію, якая праяўляецца ў спробах прапанаваць новы гранд-нарратыў апісання / напісання гісторыі ды імітацыі яе ўспрымання ў форме канцэнтраванага бессэнсоўнага рэлігійнага трызнення. Сюжэт рамана, калі ён наогул прысутнічае, цалкам арыгінальны: адзін з нашчадкаў Мікалая Гоголя спрабуе дапісаць «Мёртвыя душы», верачы ў тое, што, калі б продаж не знішчыў другі том рукапісу, расійская гісторыя стала б абсалютна іншай. Віктар Марціновіч у сваім рамане «Мова» [4] здзяйсняе аналагічны дзеянні з вобразамі беларускай гісторыі, мінімізуючы яе да гісторыі-ўспаміну пра тую краіну, якая перастала існаваць і пра тую ідэнтычнасць, якая ўспрымаецца як маргінальная.

Матывы «падарожжа» як руху ў гісторыі характэрныя і для ранняй прозы У. Шарова, напрыклад – для рамана «След у след» [12], дзе падарожжа мінімізавана да гісторыі адной сям’і, розныя пакаленні якой мянялі ідэнтычнасці. Фармальна «егіпецкі» раман Уладзіміра Шарова «Вяртанне ў Егіпет» фактычна не з’яўляецца арыентальным тэкстам, а ўся егіпецкая рыторыка інтэграваная ў рэлігійныя шуканні паміж пратэстантызмам і стараверствам. Егіпет у рамане Уладзіміра Шарова – частка рускай гістарычнай памяці ў яе рэлігійных версіях, спроба знайсці і вынайсці свой Егіпет, адкуль павінен выйсці і выратавацца Богам абраны народ. Вобразы Расіі ў рамане гетэрагенныя: ці то царская, ці то яе савецкая мадыфікацыя, прэтэндуе на ролю калектыўнага Егіпта. Тэкст рамана літаральна перапоўнены відавочнымі і ўтоенымі біблейскімі цытатамі і алюзіямі.

Героі рамана «Мова» В. Марціновіча [4], наадварот, гіперсучасныя і жывуць у секулярным асяроддзі грамадства спажывання, дзе няма месца для рэлігіі як веры ў традыцыйным разуменні, таму што вера ў спажыванне манапалізавала тыя ролі, якія раней магла мець рэлігія. Героі У. Шарова і В. Марціновіча могуць быць вызначаны як героі-сектанты: у рамане «Мова» [4] мы становімся сведкамі становішча сектанцтва нацыянальнай інтэлігенцыі ў яе спробах адрадыць мову, а ў «Царстве Агамемнана» У. Шарова [13] дзейнічаюць руская інтэлігентны-сектанты, якія спрабуюць прапанаваць сваё альтэрнатыўнае ўспрымання рускай гісторыі. Калі героі

«Мовы» падарожнічаюць у пошуках мовы і гэта іх падарожжа часткова падобна на хросны ход як адкупленне ад грахоў продкаў, якія страцілі мову, то героі рамана У. Шарова «Будзьце як дзеці» [8] адначасова паўстаюць як удзельнікі і хроснага ходу, і крыжовага паходу, падчас якога аўтар фактычна дэканструе гранд-наратывы расійскай гістарыяграфіі пра рэвалюцыю, імітуючы савецкі і праваслаўны тэксты. «Мова», раман-падарожжа ў пошуках згубленых сэнсаў забытай мовы, нічога не дэмантуе з ідэнтычнасці, хоць гэты раман, наадварот, можна ўспрыняць як тэкст-падарожжа і тэкст-перасцярогу адначасова.

Раман «Вяртанне ў Егіпет» можна ўспрымаць як частку літаратурнага памежжа і як тэкст, дзе практычна няма падзей. «Вяртанне ў Егіпет» амаль беспадзейны раман. «Мова» В. Марціновіча таксама можа быць лакалізаваная сярод *frontier novels*, але францірных не ў кантэкстах адносін паміж верай і выклікамі секулярызацыі. «Мова» – тэкст аб *frontier-sітуацыі* ў ідэнтычнасці паміж рознымі гістарычнымі і культурнымі эпохамі, якія гэтую ідэнтычнасць прасоўваюць або ігнаруюць. Калі раман У. Шарова «Да і ў час» стаў спробай напісання альтэрнатыўнай гісторыі, то «Мова» В. Марціновіча можа быць лакалізаваная сярод тэкстаў, якія належаць да жанру альтэрнатыўнай гісторыі, але калі рускі пісьменнік прапануе новую версію гісторыі, якой яна магла быць, то яго беларускі калега прапануе альтэрнатыву ў стылі будучага нявызначанага часу, мяркуючы, якой гісторыя можа стаць. Розныя формы нарацыі, пераважна цытаты з лістоў, замяняюць наратыву ў прозе У. Шарова: раман ператвараецца ў гіганцкую калекцыю цытат, раман-цытату, раман-сімулякр і тэкст-падарожжа па рускай рэлігійнасці ад рэлігійнага фанатызму да дэканструкцыі веры.

Матывы падарожжа як вяртання ў прозе Уладзіміра Шарова актуалізуюць некалькі праблем: ці з’яўляецца тэкст-канструкт праявай рэлігійнай літаральнасці або сектанцкай свядомасці; ці гэта толькі дэфармаваная ідэнтычнасць, якая ўзнікла ў свеце да мадэрну і без мадэрну, дзе дамінавалі архаічныя рэлігійныя ідэі, тэксты былі толькі рэлігійныя і чалавек не бачыў іншай альтэрнатывы акрамя рэлігіі? Уладзімір Шароў не дае адназначных адказаў. Шароў як пісьменнік не імітуе ролю сацыяльнага і культурнага прарока, чым грашылі яго папярэднікі-рэалісты, таму што ў эпоху постмадэрну роля прарока ў грамадстве спажывання асуджаная на тое, каб стаць яшчэ адной формай спажывання.

«Вяртанне ў Егіпет» арганічна ўпісваецца ў лік іншых раманаў Уладзіміра Шарова як пісьменніка-постмадэрніста, які з зачараваннем аддаецца дэканструкцыі рэальнасці, прапаноўваючы наўзамен новую, яшчэ больш рэальную і ад таго гіпертрафаваную версію рэальнасці, убраную ў адзенні расійскай гісторыі як гісторыі сям’і, гісторыі рэлігіі і гісторыі Егіпта як дзяржавы, якая на працягу гісторыі... была Расіяй, дзе было нормай душаць свабоду і духоўныя шуканні. Шароў канструе вобраз

Расеі не як турмы народаў, але як турмы веры і як той краіны, якая не дазволіла героям збегчы ў Зямлю абяцаную. Калі героі У. Шарова імкнуцца вярнуцца ў Егіпет як рэлігійны і маральны ідэал, то «Мова» В. Марціновіча – не раман-вяртанне, але тэкст-спроба ды ўцёкі з постнацыянальнага кітайскага камуністычнага раю грамадства спажывання ў свет успамінаў пра нацыі і нацыі-дзяржавы, якія ў кітайска-расійскім свеце «Мовы» дэградавалі да ўзроўню этнаграфічных артэфактаў. Аналізуючы «Мову» В. Марціновіча, верагодна, лагічна правесці паралель з раманам У. Шарова «Уваскрашэнне Лазара» («Воскрешение Лазаря»): калі героі расійскага пісьменніка спрабуюць уваскрэсіць мёртвых, то героі В. Марціновіча уваскрашаюць мову.

Падводзячы вынікі, выкажам здагадку, што гісторыя ў палітычным і культурным уяўленні рускіх і беларускіх постсавецкіх інтэлектуалаў паслядоўна актуалізуе прынцып цыклічнасці, калі адзін Егіпет або Кітай, як абстрактныя або рэальныя турма і лагер, непазбежна будуць змяняцца іншымі, і ў гэтай непрывабнай актуальнай гісторыі, як яе ўяўляе і канструюе сучасная проза постмадэрну, будзе змяняцца толькі знешняя лакалізацыя калектыўнага Кітая ці Егіпта: змест ідэнтычнасці, па версіі аўтараў-постмадэрністаў, застанеца нязменным у тым сэнсе, што ідэнтычнасць будзе адным з канструктаў грамадства спажывання і ўспрымання гісторыі як вяртання ў рэжыме рэверсіўнага паўтарэння падзей сацыяльнага і культурнага часу.

Літаратура

1. Ащеулова, И.В. Сюжет "второе пришествие Христа" в романах В. Шарова / И.В. Ащеулова // Сибирский филологический журнал. – 2016. – № 2. – С. 106–113.
2. Мартинович, В. Озеро радости / В. Мартинович. – М.: Время, 2016. – 416 с.
3. Мартинович, В. Паранойя. – М.: АСТ, 2009.
4. Марціновіч, В. Мова / В. Марціновіч. – Менск: 34mag, 2014. – 264 с.
5. Марціновіч, В. Ноч / В. Марціновіч. – Менск: 34mag, 2018. – 411 с.
6. Марціновіч, В. Сфагнум / В. Марціновіч. – Менск: 34mag, 2013.
7. Марціновіч, В. Сцюдзёны вырай / В. Марціновіч. – Менск: 34 mag, 2011.
8. Шаров, В. Будьте как дети / В. Шаров. – М.: Вагриус, 2008.
9. Шаров, В. Возвращение в Египет / В. Шаров. – М.: АСТ, 2013.
10. Шаров, В. Воскрешение Лазаря / В. Шаров. – М.: Вагриус, 2003.
11. Шаров, В. До и во время / В. Шаров. – М.: Arsis Books, 2009.
12. Шаров, В. След в след / В. Шаров. – М.: Олма-пресс, 2001.
13. Шаров, В. Царство Агамемнона / В. Шаров. – М.: АСТ – Редакция Е. Шубиной, 2018.
14. Jameson, Fr. Postmodernism and Consumer Society / Fr. Jameson // Postmodern Culture / ed. Н. Foster. L.: Pluto, 1985. P. 110 – 122.
15. Kyrchanoff, M.W. “Shakespeare... was Russian writer probably because the name does not like Chinese”: two libroutopias in post-Soviet literatures of Belarus and Russia / M.W. Kyrchanoff // Toronto Slavic Quarterly. 2017. Spring. URL.: <http://sites.utoronto.ca/tsq/60/Kyrchanoff60.pdf>
16. McHale, Br. Postmodernist Fiction / Br. McHale. L.: Routledge, 1987. 288 p.
17. Sponsler, C. Cyberpunk and the Dilemmas of Postmodern Narrative: The Example of William Gibson / C. Sponsler // Contemporary Literature